

EL VINO KAŠER EN LOS RESPONSA DE RABÍ YIŠĤAQ
BAR ŠEŠET PERFET
The Kašer Wine reflected in the responsa of Rabbi Yishaq bar Šešet Perfet

JOSÉ RAMÓN MAGDALENA NOM DE DÉU
Universidad de Barcelona

BIBLID [1696-585X (2011) 60; 159-172]

Resumen: En estas páginas se recogen quince textos hebreos tomados de los *responsa* del rabino Yišĥaq bar Perfet Šešet acerca de los problemas *halakicos* y otras circunstancias que ocasiona el vino *kašer* entre los judíos y conversos de la antigua Corona de Aragón.

Abstract: This paper offers fifteen Hebraic texts from the *responsa* of rabbi Yišĥaq bar Šešet Perfet about *halakic* problems and other circumstances concerning the *kašer* wine among the Jews and *conversos* of the former Crown of Aragon.

Palabras clave: vino, responsa.

Key words: Wine, responsa.

Recibido: 11/03/2010 **Aceptado:** 06/05/2010

A la hora de elegir y decidir la temática del artículo con el que rendir homenaje jubilar al profesor Ángel Sáenz-Badillos Pérez, riojano de nación, conspicuo hebraísta y estudioso de la poesía y gramática hebreas de los judíos medievales de Sefarad, me pareció oportuno tratar precisamente del vino judiego¹ y su compleja problemática² a la luz de los dictámenes hebraicos —los responsa o *Šē'elot u-těšubot*— del rabino barcelonés Yišĥaq bar Šešet Perfet (segunda mitad del siglo XIV e inicios del XV).³

1. Es el vino denominado *kašer*, el único ritualmente *permitido* o *apto* para el consumo entre judíos. Las fuentes rabínicas aplican diversas denominaciones: tinto, blanco, puro/claro, nuevo/fresco, viejo, dulce, agrio/ácido, amargo y cocido. Paul, 1972; Demsky, 1975; Gordon, 1978; Begg, 1980; Ruiz López, 1997; y Nowak, 2008.

2. Blasco, 1990; Cantera Montenegro, 2007; Antín, 2004; y Borowitz, 2002.

3. Hershman, 1943: 9-10; y Blasco Orellana - Magdalena Nom de Déu, 2004.

Espigando, pues, entre el medio millar largo de los *responsa* editados y atribuidos a rabí Yiṣḥaq bar Šešet Perfet⁴ he podido reunir una quincena de curiosos e interesantes textos relacionados con el vino *kašer* y sus complicadas circunstancias concomitantes (elaboración, envasado, consumo, transporte, comercio, impuestos, etc.). Trece *těšubot* fueron remitidas a sus respectivos destinatarios en fecha anterior a 1391, cuando rabí Yiṣḥaq todavía residía en la península: tres a Xàtiva, en el antiguo reino de Valencia [números 255, 256, 262], dos a Zaragoza [números 310, 506], Belchite [números 424, 516] y Huesca [números 218, 426], una a Agramunt [número 349], Borja [número 433], Híjar [número 435] y Uncastillo [número 196]. De fecha posterior a 1391, tras la huida y asentamiento en Argel, son las dos restantes *těšubot*: una remitida a Ĥunáyn [circa 1393-1396, número 4] y la última a Orán [circa 1396-1397, número 12].

He aquí los textos.

TEXTOS

Xàtiva

[1.- *Těšubah* 255] Sin fecha, pero anterior a 1391 y dirigido a rabí Pinḥas bar Salamíe[s] Lunel, este dictamen trata sobre la validez del uso del *aiguarent*⁵ que elaboran los cristianos con fines terapéuticos y medicinales.

4. La colección de *responsa* incluye 518 escritos que abarcan un período de aproximadamente cuarenta años: desde 1368, fecha en que se le atribuyen sus primeras *těšubot*, residiendo todavía en Barcelona, hasta 1407-1408. Las ediciones impresas por mí conocidas son las siguientes: 1ª Istanbul (Constantinopla) 1546-1547, en tres volúmenes, 2ª Riva di Trento 1559-1560, en un volumen, 3ª Lemberg (Lviv) 1805-1806, 4ª Vilnius 1879, 5ª New York 1954 y 6ª Jerusalén 1968. He manejado —y cito en este trabajo— la edición jerosolimitana de 1968, que es copia *offset* de la de Vilnius (1879); ésta y la de New York proceden, a su vez, de la de Lemberg (1805-1806), hija de la italiana del siglo XVI, ya en un volumen.

5. Blasco Orellana - Magdalena Nom de Déu, 2005, s. v.

שאטיבה, לרבי פנחס בר שלמיא לוניל, י"א
 עוד שאלת: אותן המים שקורין אייגוא"ה ארדינט"י, שעושין אומנים עובדי ככבים
 לרפואה מעקרים ידועים ובתערובת יין נסך, אם מותרים בהנאה דרך רפואה שלא במקום
 סכנה. דאין עצמות היין בהן, אלא הזיעה שלו העוברת דרך הסמפונות, ואותו היין שהיה
 אדום בתכלית, נשתנה ויהי למים, והלך טעמו ריחו וממשו.

[2.- *Tēšubah* 256] Es continuación de la anterior consulta, sobre la
 conveniencia de abolir la costumbre de utilizar el aguardent con fines
 medicinales. Recomienda rabí Yiṣḥaq bar Šešet Perfet que se erradique tal
 costumbre, recordando su experiencia cuando ejerció el rabinato en
 Zaragoza.

שאטיבה, לרבי פנחס בר שלמיא לוניל, י"א
 ...עוד שאלת: במקום שנהגו התר, אם ראוי למחות באותו המנהג ולאסור אותו לגמרי
 ...וכמו שהעלמתי עין בסרקסט"ה, במה שנהגו התר הנאה במגע כותי ביין. אין צריך לומר
 בדברים המותרין, אלא שקצת מקומות נהגו בהן אסור, וקצתם העמידום על דינם; כאותן
 השנויין בפרק מקום שנהגו...

[3.- *Tēšubah* 262] Sin fecha, pero anterior a 1391. Sobre la prohibición
 de introducir en Xàtiva vino *kašer* forastero,⁶ en el momento de promulgar
 la ley y costumbre de embotar,⁷ puesto que el adjudicatario de la sisa⁸ del
 vino resulta perjudicado. En el ínterin, un judío forastero, desconocedor
 de tal ordenanza, trae vino a Xàtiva, planteándose el debate. Responde
 rabí Yiṣḥaq bar Šešet Perfet que si el forastero desconoce tal disposición,
 el vino se puede comprar y consumir.

6. Baer, 1929: 344-345, Documento 250: «... de non immittendo vinum extraneum
 in civitate predicta usque in festo sancte Marie Magdalenes, dictis autem paciariis ad hec
 se ex adverso opponentibus et dicentibus, quod vinum extraneum per ipsos judeos in dicta
 civitate immitti non poterat, ut pretangitur, nec debeat...» Disposición de Pedro IV a la
 aljama de judíos de Lérida. ACA, Reg. 896, ff. 110-112, Valencia 16 de setiembre de
 1353. Documento 337, p. 498: «... quod conservacio status vestri aliame judeorum
 civitatis Osce ... per quem provideri posit vinum alienum inter vos vendo vel emi non
 posse...» Disposición de Pedro IV a la aljama de judíos de Huesca. ACA Reg. 936, f. 149,
 Zaragoza 6 de marzo de 1381.

7. Blasco Orellana - Magdalena Nom de Déu, 2005: 15 s. v. EMBOTAR.

8. Blasco Orellana - Magdalena Nom de Déu, 2005: 52 s. v. SISA. Mucha más
 información y novedades documentales en la monografía de Blasco Orellana - Lleal
 Galcerán - Magdalena Nom de Déu - Motis Dolader, 2011.

שאטיבה, לרבי פנחס בר שלמיא לוניל, י"א
 עוד שאלת: קהל שהסכימו, שלא יהא רשאי שום אדם בעולם בשום פנים וצד וענין
 להכניס יין לכאן, הן מחוץ לתחום, או מן התחום, אלא היין שפרע בעדו בשעת עשייתו חק
 האינבוטא"ר לקונה השיש"א, לא שום יין אחר כלל, בקנס ידוע. וקבלו עליהם, שכל אותו
 היין המנוע, יהיה אסור בהנאה, כדין יין נסך גמור, אלא אם יכנסוהו ברשות בית דין, או
 שיהיו עם רשות מקצת אנשי העצה. ותוך זמן ההסכמה, בא אחד לכאן, והכניס נוד אחד
 שהביא מנחה לראובן, שלא ברשות אחד מן הקהל; והיה שם מי שאמר: ישבע שלא הביאו
 מדעת ראובן, וישתה בהיתר. ונראה לך שפרץ פרץ על פני פרץ, בהתרת הנאתו ושתייתו.

Zaragoza

[4.- *Těšubah* 310] Sin fecha, pero anterior a 1391. Dictamen remitido al *dayan* en Durán ha-Yiṣharí. Un judío entra en la bodega para ver si el mosto⁹ estaba a punto de fermentación, otro judío que vigilaba la bodega lo increpó para que saliese, y sus gritos y voces llamaron la atención y curiosidad de tres cristianos, que penetraron en la bodega. Se sospecha que un cristiano hubiese manipulado el vino *kašer*, por lo que pudiera considerarse tal vino como no apto (*neseḳ*) para el consumo entre judíos.¹⁰

אל החבר הותיק אנדוראן היצהרי, י"א
 האח הותיק, י"א, תנוח דעתך שהנחת את דעתי במה שכתבת אלי. ועתה אודיעך בקצרה
 באותן הדברים אשר שאלת, כי עד הנה לא היה לי פנאי. שאלת, שהיה מעשה, ששמעון
 נכנס בגת בעוטה, לראות אם הגיע עת למשכה, ולסבת הבל היין נתעלף; ולוי חברו צעק
 חוצה, ויבאו שלשה עובדי ככבים, ואחד שלח ידו ואחזו והוציאו, ולוי שמר שלא נגע ביין.
 וה"ר יוסף בן דוד, נ"ר, אסרו משום מגע ע"י דבר אחר, בכונת יין ובכונת מגע, שלא בכונת
 נסוך; כהי'א דמדדו בקנה, או שהתיו את הצרעה בקנה, שמותר בהנאה ואסור בשתיה.
 ואתה אמרת, דלא דמי; דהתם, מתעסק במלאכת היין עצמו, ולזה אסור בשתיה, אבל הכא,
 להעלות הנופל הוא מתכוין, ואע"פ שהוא נוגע ביין ע"י דבר אחר, הא לא חשיב כונת מגע.
 והא לא דמיא אלא להי'א דאתרוגא, שכתב הרמב"ן ז"ל בחדושינו: סבור היה להצילו קודם

9. Según el sistema tradicional, en los vinos tintos el mosto fermenta junto con el hollejo —a través del estrujado se prensa la uva para liberar el jugo—, la pulpa y las semillas. Zamora López, 2005.

10. Sin embargo, un vino *kašer* que ha sido hervido y posteriormente es manipulado o tocado por un gentil, no queda prohibido y puede ser consumido. Grinval, 2006: 476.

שיפול ליין או שישתקע וכו'; ודמה אותו לנפל לבור דמתני'. משמע, אע"פ שהיה סבור שיגע ביין, אלא שלא ישתקע, מדמהו לבור דמתניתין, דמותר אפילו בשתיה; כדברי הראב"ד ז"ל ולא מטעמיה. והרשב"א ז"ל כתב בחבורו, שמעשיו מוכיחין גמורין. דלהצלת כלי שנפל לתוכו קא מכיין; אבל מ"מ אסור בשתיה, דאין לך מגע גופו דמותר בשתיה; ע"כ. משמע, הא ע"י דבר אחר, ומתכוין להצלת דבר אחר, מותר אפילו בשתיה; דמגעו ע"י דבר אחר, שלא בכוונת מגע כלל, שרי אפילו בשתיה, לגאונים ז"ל; וכן בנדון שלפנינו. ויש מי שרצה להתירו מפני שאין זה מגע ע"י דבר אחר, מפני כובד האיש דדמי להאי דזרק החבית לבור בחמתו, שפי' התוס', דמשום שהיא כבדה, לא מיקרי מגע; כדי לקיים דברי רש"י ז"ל בהאי דנגע ברישא דלוליבא וחלקת עליו; דהתם, איכא תרתי לטיבותא, דגם אינה נגיעה ממש, שאינו אוהז ממש, אלא אוהז ושומט, ולהכי קרי ליה זריקה, אלא שהיתר היין תלוי משום דאפילו בדבר קל שנוגע בו, וראוי ליטלו ברצונו, מיקרי שלא בכוונת מגע, לדעת הגאונים ז"ל, שדמו היא דלוליבא להאי דזרק בחמתו לבור. וכבר הסכימו האחרונים ז"ל לדברי הגאונים ז"ל. עד כאן תורף דבריך ושאלת להודיעך דעתי.

[5.- *Tēšubāh* 506]. Sin fecha, pero anterior a 1391. Sobre una sentencia emitida por rabí Yosef ben David a causa de un pleito entre dos judíos zaragozanos que se presentan ante los *bērrurim* porque uno, que vive en una casa elevada sobre la del otro, construyó paredes y elevó su altura, cayendo un muro sobre el tejado del otro, rompiéndolo y llegando los cascotes al interior de la vivienda, estropeándole tres toneles de vino *kašer*. El causante del daño alega que la rotura y derribo del muro se debió a la fatalidad, no a la intención, y que su vecino había socavado los cimientos de la casa, produciendo la caída de la obra.

ראיות, כנגד פסק דין הרב רבי יוסף בן דוד, גר"ו
 ראובן היה לו אוצר, תחת ביתו של שמעון. ושמעון היתה לו, עוד עליה אחרת, על ביתו. ויהי היום, ושמעון היה סותר, הוא בעצמו, כותל אחד רעוע, מן העליה העליונה שלו. ובסתרו הכותל ההוא, נפל הכותל שהיה רעוע, על התקרה העליונה שלו, ונפלה התקרה והיא עם הכותל בביתו שעל אוצרו של ראובן. ומכח הנפילה היא, נפלה גם תקרת אוצרו של ראובן. ועל זה נתעצמו בדין הרבה, ראובן ושמעון, לפני הברורים י"א. ראובן טוען: כי שמעון היה מתכוין להזיקו, ולהפיל כותלו בכונה על אוצרו, כדי להזיקו בגופו ובממונו. כי אנשי ביתו התרו בו, בעת סתירתו הכותל, לבל יעשה כן, הוא בעצמו: כי היה צריך לזה, אומן, מפני הסכנה. ושראוי לדיינים, להענישו על זה. גם שיחזור לבנות תקרת אוצרו הנופלת. וגם לשלם שלש חביות מלאות יין, היו שוות כך וכך, שהיו באוצרו, ונשברו בנפילת התקרה. ושמעון משיב שלא היה מתכוין להזיק לשום אדם, חלילה. אבל היה סותר כותלו, כדי שלא תפול ותזיק. והיתה כונתו לסתור הכותל לרשות הרבים, על מנת לבנות. וכל אדם רשאי לעשות בשלו, מה שירצה: כל שלא יתכוין להזיק, לשום אדם. ואם במקרה

נפל הכותל על תקרת אוצרו של ראובן, הנה לא היה במה שנפל מן הכותל ההוא, ומן התקרה העליונה, כדי להפיל תקרת אוצרו של ראובן. אם לא, שתקרת האוצר היתה רעועה, ונרקבת לגמרי. והיתה נופלת מאליה, אף בלא נפילת הכותל.

Belchite

[6.- *Těšubah* 424]. Sin fecha, pero anterior de 1391, respondiendo a rabí Yěhudah Esquerra. Unos ladrones penetraron de noche en la bodega donde se guarda el vino de los judíos. Al cundir la alarma, los intrusos se dieron a la fuga, sin que se sepa si son judíos o cristianos. Se pregunta por la validez del vino que no ha sido derramado, y contesta rabí Yišḥaq bar Šešet Perfet que si los ladrones eran judíos, el vino seguía siendo *kašer*; por el contrario, si no eran judíos, el vino no es apto para ser consumido (excepto el de un tonel herméticamente cerrado).

בלשיט. לרבי יהודה אסקירה

שאלת: גנבים שודדי לילה, באו חתרו בחשך. ושברו דלת מרתף של יין, באישון לילה, ואפלה, בשעה שבני אדם שוכבין. ונכנסו במרתף, ושברו מן החביות המלאות, והרקות, ושפכו היין. וכשהרגישו השכנים, קראו אחריהם מלא, ויברחו להם. ונמצא במרתף בקצת החביות, אשר שברום, קצת מן היין שנשאר בשוליהן. וכן נמצא שם, חבית אחת מלאה; סתומה, בלוח של עץ וקני שומר, שעליה, כאשר היתה מקדם. שאלת: אם היין מותר, אם לאו?

[7.- *Těšubah* 516]. Sin fecha, pero antes de 1391, también dirigida a rabí Yěhudah Esquerra: Un judío alquila a un cristiano el lagar¹¹ que tiene en la parte superior de la bodega para pisar y fabricar su propio vino. Para evitar goteos del vino del cristiano sobre el vino judiego a través del conducto superior, el propietario de la bodega divide el techo y edifica una protección para que el cristiano no pueda pasar al recinto del judío.

11. El lagar, cillero o bodega, situados preferentemente en sótanos, tienen una importancia estratégica, ya que sirven para almacenar agua, aceite y vino en cubas y toneles que aseguren la pureza ritual, al igual que las tinajas, tinetas, pozales, cubos, prensas, etc. Motis Dolader, 2002: 56-58. No es necesario que la uva haya sido cultivada o vendimiada por operarios judíos, pero sí que controlen todo el proceso de vinificación. Piqueras Haba, 2004: 20-21 y Rivera Medina, 2007.

Con todo, los judíos sospechan que puede gotear vino del cristiano y mancillar el vino *kašer*.

בלשיט. לרבי יהודה אסקירה, י"א
שאלת: על דבר הגת, שהיא למעלה מן היקב. והיהודי בעל הגת והיקב, השכיר הגת לכותי, לדרוך בה. ורוצה לשייר לעצמו היקב, ולעשות בה יינו. וסתם בסיד הברזא, שהיה יורד ממנו היין: מן הגת אל היקב. וגם הגביה קרקעית הגת, וחדשו בסיד, למעלה מן שפופרת הברזא הנזכר. למען לא יוכל לנטף, מיין הכותי שבגת, אל היקב אשר בו יין הישראל. ועוד עשה מחיצה, משפת הגת אל התקרה: בין הגת ובין היקב. ולא יוכל הכותי, לעבור בבית שהיקב שם. ואמרת: שרוב העם חוששין: שמא בארך הזמן, יטפף מלמעלה למטה, מפני סמיכות הגת ליקב. ועוד, שמא ילמדו להקל.

[8.- *Tēšubah* 218]. Sin fecha, pero anterior a 1391. Un judío vertió su vino *kašer* en una jarra propiedad de un cristiano sin previa purificación de la vasija. Se pregunta a rabí Yiṣḥaq ben 'Alantnasí si el vino es *kašer* o no.

אושקה. לרבי יצחק בן אלנתנסי, י"א
עוד שאלת: ראובן הכניס יינו בקנקנו של עובד ככבים עד שלא הכשירו. והוציא היין מהקנקן, בנודות כשרים. הנודות האלו: אם די להם בהדחה ובשכשוך היטב, או אם צריכין הכשר גדול, מלוי וערוי?

[9.- *Tēšubah* 426]. Sin fecha, pero anterior a 1391. Se pregunta a rabí Ḥayyim ben 'Arduṭ lo siguiente: Unos judíos compraron a un tercer correligionario el derecho de las *sisas*¹² de la carne y vino *kašer*, según condiciones que se contienen en cierto documento. Posteriormente el Rey concede exención de *sisas* a cualquier súbdito que no sea vecino de la ciudad y la abandone en tres días. Como la mayoría de los judíos que pagaban la *sisa* no son vecinos permanentes de Huesca, los intereses de los arrendadores de tal impuesto se ven lesionados y piden la anulación del documento.

אושקה. לרבי חיים בן ארדוט י"א

12. La bibliografía sobre la imposición y cobro *sisas* por carne y vino judiegos es amplia Serrano y Sanz, 1922-23: 356-65 y Serrano y Sanz, 1991: documentos 299, 300, 304 y 305. Santamaría Arández, 1980: 481. Véase nota 8.

שאלת: יחידים מקהל, נתחייבו ליחיד אחד מקהלם, שקנה עזרים, הנקראים: שישא"ש; היין והבשר וזהו טופס שטר חיובם: שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו': ותנו לו לפלוני, קונה עזר: היין והבשר של שנה פלונית, מחמת שאנו מודים וכו', שנטלנו וקבלנו מידו: כך וכך דינרין. והרי הם עלינו חוב גמור, והלואה גמורה. וחיבנו עצמנו, ונכסינו, ועצם כל אחד ואחד ממנו; כאלו לא נשתתפנו ביחד, לפרעם לו, ולבאי כחו וכו' תוך שמנה ימים, שיתבעם ממנו, ומשום אחד ממנו. וזה, אם שמא יצא שום ערעור מחמת המלכות, בשישא"ש הנזכרות, ובשום אחת מהן, מיום שיתחיל זמן שהשישא"ש, הנזכרות, עד תשלום שנה אחת. או אם שמא יגיע ויתגלגל על פלוני הנזכר, שום נזק ושום הפסד ממון, ושום הוצאה מחמת הערעור הנזכר, כל זמן הנזכר וכו'. שופרא דשטרא. ובפנינו נשבעו וכו': שיפרעו למלוה הנזכר, הסך הנזכר, תוך הזמן הנזכר, כנזכר: עד אחר כך, נתגלגל הדבר, תוך השנה הנזכר, שנעשה כרוז בעיר, במצות אדונינו המלך יר"ה שכל איש, מאי זה דת שיהיה, שאינו קבוע בעיר: שיצא מן העיר ומחומותיה, תוך ג' ימים. ויהי כן. ולפי שרוב העזרים של הבשר והיין, נפרעים מאנשים שאינם קבועים בעיר; על כן יצא שכר וקרן, העזרים; בהפסד היוצאים מן העיר. ולפיכך טוען המלוה: שיפרעו לו. שאין לך ערעור גדול מזה. ושאלת: אם יכולין המתחייבים להפטור מחיובם, ומשבועתם מן הדין?

Agramunt

[10.- *Těšubah* 349]. Sin fecha, pero antes de 1391. El rabino en Bonanašq Šim'ón comenta a rabí Yišhaq bar Šešet Perfet la extraña costumbre de los judíos de Agramunt, que embadurnan con cierta grasa lechosa las duelas de los toneles del vino *kašer*, y esa grasa se mezcla con el vino, que adquiere un sabor desagradable, lo que es contrario a la manera y costumbre general de elaborar el vino judiego.

אגרמונט, לאנבוונשק שמעון י"א

שאלת להודיעך דעתי, במה שיש מחלוקת בין חכמי ארצכם, על ענין החלב שמימים בין נסר לנסר, בקנקנים של עץ, כדי שיחוברו היטב ולא ינטף היין. כי יש מהם מתירין; וראייתם, באשר הוא מין בשאינו מינו, והוא בנותן טעם; ועוד, כי אינו נתך מצד חום היין, אפי' נכנס תוסס; ואפי' תמצא לומר יהיה נתך, אין בו כדי שיהיה נותן טעם בו; ואת"ל יהי' נותן טעם, הוא לפגם. והוקשה לך על דבריהם; כי זה כלו בדיעבד, אבל לכתחל, לא. והשיבו לך, כי היין לא יתערב עם החלב, אבל הוא מתרחק ממנו, ואינו כשאר אסורין המתערבין בדבר המותר.

Borja

[11.- *Těšubah* 433]. Sin fecha, pero antes de 1391. Rabí Yiṣḥaq bar Šešet Perfet es consultado por la comunidad judía de Borja sobre el siguiente problema: Un judío había tomado prestados, de otro judío, dos cántaros que desde hacía más de un año no habían sido usados. Para limpiarlos los sumergió en agua durante un día, llenándolos posteriormente de vino *kašer*. Se pregunta si el vino resultante puede estar contaminado debido a una defectuosa limpieza de los cántaros, y por ello ha perdido su idoneidad o *kašrut*.

לקהל בורגא, ישמרם צורם

שאלת: יהודי אחד לקח שני קנקנים ישנים, מן הכותי. והכותי ההוא, בעל הקנקנים, היה אומר: שעברו יותר מי"ב חדש, שלא נשתמש בקנקנים ההם. ועכ"ז, לא סמך היהודי עליו. וכדי להכשירן, שם הקנקנים בפלג מלא מים, ועמדו שם, מלאים מים, יום אחד. ואח"כ מלא אותם יין. ואחרי עמוד שם היין, אי זה זמן, הריק היין ההוא מן הקנקנים ההם. וערב אותו עם יין אחר, מרובה ממנו, שהיה לו בקנקנים אחרים, כשרים. ושאלת: אם היין המעורב, יש בו חשש אסור? לפי שלא נכשרו הקנקנים כראוי: לפי שהן כלים שמכניסן לקיום. או אם היה די לקנקנים, בהכשר ההוא, שעשה? וכן אם אפשר לסמוך על דברי הכותי בשעת הדחק, שהיה אומר: שנתישנו בידו?

Hijar

[12.- *Těšubah* 435]. Sin fecha, pero antes de 1391. Consulta que formula don Šělomoh ben Labí' (de la Caballería).¹³ Un judío llevó vino *kašer* a un pueblo donde él tiene un local cerrado con llave propia, y guarda en esa bodega el vino judiego. Los judíos que van a ese pueblo para sus negocios y trabajos le compran habitualmente el vino. Se da la circunstancia de que en tal población no hay habitantes judíos fijos con casas y viviendas. Al día siguiente de guardar el vino se comprobó que la bodega estaba abierta y un cristiano que estaba trabajando cerca del lugar afirmó que él mismo había abierto la puerta para obtener agua de un pozo. Se pregunta por la validez y *kašrut* del vino allí guardado.

אישאר. לדון שלמה בן לביא, י"א

13. Baer, 1929: 376, nota: «Salamo de la Cavalleria ist wahrscheinlich der Vater des bekannten Benveniste de la Cavalleria».

אדוני שאל: ראובן שם יין בכפר אחד, באוצר אחד שלו. ואין יושב באוצר שום אדם: לא כותי, ולא יהודי. ופתח האוצר סגור במפתח אחת; לא בשתיים, ולא בשום חותם אחר. ובכפר הנזכר, יהודים מתעסקים: הולכים, ושבים, ועושים מלאכתם. אך אין לשום יהודי בכפר הנזכר, בית ודירה קבועה. ויהי היום, והיהודים מתעסקים שם. ראו פתח האוצר סגור בבקר; ואחר כמו חצי היום, מצאו הפתח פתוח. וכותי אחד שהיה בונה קרוב לאוצר הנזכר, טוען ומודה: שהוא פתח האוצר הנזכר, לשאוב מים מבור אחד שהיה באוצר הנזכר, לעשות מלאכתו. שאלת: מה יהיה משפט היין? אם הוא נסך, אחר שנמצא פתח פתוח? כל שכן, שאפילו אם היה סגור, כמו שהניחו ראובן, לא היה בו: חותם בתוך חותם; ולא חותם ומפתח; כי אם מפתח אחת לבד. או אם ימצא שום צד להתירו, מפני שיהודים שהיו מתעסקים שם, היו עוברים ושבים בדרך, אשר פתח האוצר פתוח אליו.

Uncastillo

[13.- *Těšubah* 196]. Sin fecha, pero antes de 1391. Consultan los adelantados de la aljama sobre un pleito entre dos judíos a causa de la edificación de una pared medianera que divide las casas de ambos litigantes así como los posibles daños que los ruidos y sacudidas — causados por las obras— ocasionen al vino *kašer* de uno de los vecinos.

למוקדמי אונקשטיל, י"א

ראיתי טענות ראובן וטענות שמעון, והוא מבואר שהדין עם ראובן בכל טענותיו. כי הטענה הראשונה שטען, שמחמת ההכאות שמכים באריגתם מתנדנד הכותל, טענה היא, וראוי לשמעון להרחיק היזקו... וכן הטענה השנית שטען ראובן, מפני שמזיק ליין שבאוצרו, אם אמת הדבר כמו שהוא אומר, שהקול והנדנדוד מזיק ליין ההוא, חייב שמעון לסלק היזקו. ואע"פ שלא נזכר במשנה, בפרק לא יחפור, בהרחקת היזק היין, כי אם רפת בקר; כדתנן: באמת ביין התירו, אבל לא רפת בקר, לפי שהסרחון מזיק ליין, מ"מ נראה בגמרא שהכל לפי המקומות... וא"כ, אם יין הארץ היא מזיק לו הקול והנדנדוד, ואוצר ראובן קדם להיות מיוחד ליין, קודם שיקבע שם שמעון כלי אריגתו, חייב לסלק היזקו, ולהרחיק ע"פ בקיאי עד כדי שלא יזיק לו

Hunáyn

[14.- *Těšubah* 4]. Circa 1393-1396. El culto rabino 'Astrug Kohen pregunta sobre la idoneidad o *kašrut* del vino y la carne que preparan los conversos de Valencia y otras tierras.¹⁴

חוניין, אל הנבון אשתרוג כהן, י"א
 עוד שאלת בכתב האחרון, אם יוכל אדם מאנוסי הזמן לעבודת ככבים לדרוך ענבים בגת של ישראל ויהיה היין כשר כאלו דרכו ישראל אם אין. ג"כ יש מהם רבים עושין יין בביתם או באוצרות מיוחדים להם ואומרים שעשאוהו בהכשר כראוי. הנוכל לסמוך עליהם לשתות? ואם ישאוהו מעבר לים להעיד עליו שהוא כשר, וגם מהם שיזמין ישראל לאכול עמו וישים לפניו בשר ויין, היבטח בו שהוא כשר כדבריו ויעמידהו על חזקתו שלא יניח ההיתר ויאכילהו אסור בידיים? ואעפ"י שחטא ישראל הוא ולא יחוש לכליו אולי בשל בהם דבר אסור? ולענין שחיתן ומגען אם נחשבם כישראלים גמורים אם אין, ע"כ.

Orán

[15.- *Těšubah* 12]. Circa 1396-97, sobre una consulta de rabí 'Amram 'Efratí ben Měru'am acerca del vino que procede de Mallorca y los conversos afirman que es vino *kašer* de Murvedre (Sagunto).¹⁵

גם כן לרבי עמרם אפרתי בן מרואם, י"א
 ...ומה ששאלת בכתב אחר: על היין שהובא מן מיורק', והעידו האנוסי' ששלחוהו, שהוא כשר ממורביטרי...
 ...

14. No resultó infrecuente el hecho de que algunos cristianos nuevos (conversos) siguieran pisando y fermentando sus vinos en lagares de judíos, tal como se lee en un documento inquisitorial aragonés bastante tardío, de finales del siglo XV, que debo a mi colega Miguel Ángel Motis Dolader, de la Universidad San Jorge: «porque no tenia trullar donde fazer las huvo en la juderia en casa de hun judio hun trullar, el qual judio le dixo y se le ofrescio que el li faria las huvas en su trullar y le daria baxillos para poner el vino e que esta confessante le dixo que le plazia e assi fecho el vino el judio se lo encubo et vendio aquel». Archivo Histórico Provincial de Zaragoza, Sección *Inquisición*, 1487, leg. 10/5, fols. 3-3v.

15. Cf. el erudito estudio de Meyerson, 2004: 108-137 (*Chapter Three. Wine, Money, and Mobility*), donde analiza y documenta la producción y posterior exportación del vino *kašer* de Murvedre hacia Mallorca y Berbería a través de intermediarios judíos y conversos.

Casi mil años ha que el clérigo y poeta Gonzalo de Berceo, asimismo riojano de nación, escribiera en su lengua vernácula —en su román paladino materno— la piadosa vida de Santo Domingo de Silos, considerando entonces —humilde y modestamente— que acaso tal intento ya valiese un vaso de bon vino. El mismo bon vino —*kašer* o no, pero de La Rioja— que contiene la copa que hoy alzo en honor del homenajeado, con la esperanza de que éste disfrute, a raíz de paladar, los textos hebraicos que —humilde y modestamente— le he escanciado en estas páginas. ¡Lě-Ḥayyim!

BIBLIOGRAFÍA

- ANTÍN, YOLANDA, 2004, «El culto judío según la Guía de los Perplejos de Maimónides», *Anuari de Filologia* 26, pp. 37-53.
- BAER, FRITZ, 1929, *Die Juden im christlichen Spanien. Erster Teil. Unrkunden und Regesten. Aragonien und Navarra*. Berlin.
- BEGG, CHRISTOPEHER, 1980, «Bread, wine and strong drink' in Deut. 29,5^a», *Bijdragen: International Journal in Philosophy and Theology* 41, pp. 266-275.
- BLASCO, ASUNCIÓN, 1990, «La producción y comercialización del vino entre los judíos de Zaragoza (siglo XIV)», *Anuario de Estudios Medievales* 19, pp. 405-450.
- BLASCO ORELLANA, MERITXELL - MAGDALENA NOM DE DÉU, JOSÉ RAMÓN, 2005, *Aljamías hebraicorromances en los Responso de Yişhaq bar Şeşet Perfet (RYba"Ş) de Barcelona*, Serie Catalonia Hebraica VII. Barcelona. s. v.
- , 2004, *Fuentes para la historia de los judíos de la Corona de Aragón. Los responso de Rabí Yişhaq bar Şeşet Perfet de Barcelona (1368-1408)*, Serie Catalonia Hebraica V. Barcelona.
- BLASCO ORELLANA, MERITXELL - LLEAL GALCERÁN, COLOMA - MAGDALENA NOM DE DÉU, JOSÉ RAMÓN - MOTIS DOLADER, MIGUEL ÁNGEL, 2010, *Capítulos de la sisa del vino de la aljama judía de Zaragoza. (1462-1466). Edición y estudio de tres manuscritos hebraicos y dos latinos del Archivo Histórico de Protocolos de Zaragoza*. Zaragoza.
- BOROWITZ, EUGENE B., 2002, «The blessing over a change of wine: a study in the development of a Jewish law», *Studies in the Meaning of Judaism*, Philadelphia, pp. 289-315.
- CANTERA MONTENEGRO, ENRIQUE, 2007, «El pan y el vino en el judaísmo antiguo y medieval», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Historia Medieval* 19, pp. 29-34.
- DEMSKY, AARON, 1975, «Dark wine from Judah», *Israel Exploration Journal* 25, pp. 42-44.
- GORDON, CYRUS HERZL, 1978, «The wine-dark sea», *Journal of Near Eastern Studies* 37, 1, pp. 51-52.
- GRINVAL, ZEEV, 2006, *Las Puertas de la Ley*. Buenos Aires.
- HERSHMAN, ABRAHAM, 1943, *Rabbi Isaac ben Sheshet Perfet and his Times*. New York.
- MEYERSON, MARK D., 2004, *A Jewish Renaissance in Fifteenth-Century Spain*. Princeton.

- MOTIS DOLADER, MIGUEL ÁNGEL, 2002, *Hebraica Aragonalia. El legado judío en Aragón*. Zaragoza.
- NOWAK, POLYCARPUS, 2008, «Biblica exempla ebrietatis», *Latinitas* 56, pp. 351-361.
- PAUL, SHALOM, 1972, «Classifications of wine in Mesopotamian and rabbinic sources», *Israel Exploration Journal* 22, pp. 233-234.
- PIQUERAS HABA, JUAN, 2004, «Los judíos y el vino en España: siglos XI-XV. Una geografía histórica», *Cuadernos de Geografía (Universidad de Valencia)* 75, pp. 17-41.
- RIVERA MEDINA, ANA MARÍA, 2007, «Vid, viñedos y vino en Sefarad: cultivo elaboración y comercio de un vino diferenciador», *Espacio, Tiempo y Forma - Historia Medieval* 20, pp. 199-233.
- RUIZ LÓPEZ, DEMETRIA, 1997, «El vino en el Antiguo Oriente Bíblico», en Puig Tàrrach, Armand - Borrell, Agustí - de la Fuente, Alfonso, (eds.), *La Bíblia i el Mediterrani*. Barcelona, pp. 373-388.
- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, ÁLVARO, 1980, «Sobre la aljama de Mallorca: el impuesto 'size del vin juheuesch'. 1400-1435», *En la España Medieval* 1, pp. 467-494.
- SERRANO Y SANZ, MANUEL, 1922-23, «Capitulaciones para el arriendo de la sisa del vino de la judería de Zaragoza, desde el 26 de septiembre de 1464 a igual fecha de 1465», *Memorias de la Facultad de Filosofía y Letras de Zaragoza* 1, Zaragoza.
- 1991, *Los amigos y protectores aragoneses de Cristóbal Colón*. Barcelona.
- ZAMORA LÓPEZ, JOSÉ ÁNGEL, 2005, «Jugo de cepas, sangre de uvas: la viticultura y la vinificación en el antiguo Oriente Próximo», *Revista Murciana de Antropología* 12, pp. 69-99.